

e-Erika

Erityispedagogista tutkimusta ja koulutuksen arviointia

Teksti julkaistu e-Erikan numerossa 2/2021

<https://journals.helsinki.fi/e-erika>

Yhteenkuuluvuus inklusiivisen varhaiskasvatuksen osana

Tässä artikkelissa käsittelemme inklusiivista varhaiskasvatusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Inklusiivisessa varhaiskasvatuksessa pyritään vahvistamaan lasten osallisuutta ympäristöstä aiheutuvia osallistumisen esteitä purkamalla, lapsen yksilölliset tuen tarpeet tunnistamalla ja niihin vastaamalla. Erityisesti osallisuuden vahvistamisessa yhteenkuuluvuuden tunne on keskeinen asia. Murto-Heiniön (2020) laadullisessa pro gradu -tutkielmassa tutkittiin lapsilähtöisesti ja monimenetelmällisesti esikouluikäisten lasten käsityksiä kuuluvuuden tunteesta sosiaalista osallisuutta painottaen. Tulokset osoittivat, että kuuluvuuden tunne määrittyy lasten käsityksissä vaihtelevin painotuksin tunteena, itsetuntona, liittymisenä, kohtaamisena, sosiaalisena hyväksyntänä, yhteisöön kuulumisena ja paikkakiintymyksenä. Käsitysten perusteella tietynlainen vuorovaikutus vertaissuhteissa, aikuisten tuki ja apu sekä ympäristön tuttuus parantavat kuuluvuuden tunnetta.

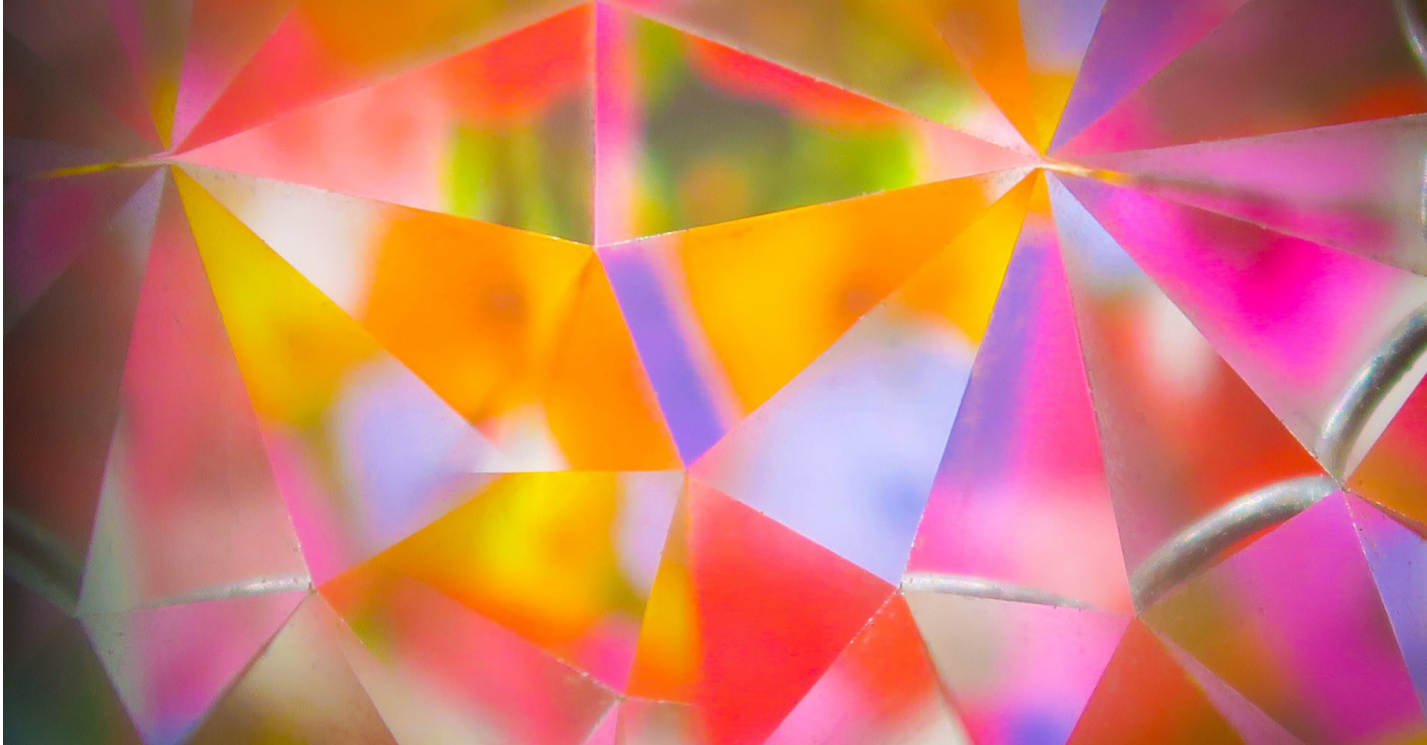
Teksti Saara Murto-Heiniö, Mari Saha, Henri Pesonen

Inklusio ja yhteenkuuluvuus

Suomalainen varhaiskasvatus perustuu inklusion periaatteelle. Kaikilla lapsilla on yksilöllisistä tuen tarpeista tai taustoista riippumatta oikeus laadukkaaseen opetukseen ja kasvatukseen sekä ryhmään kuulumiseen. Inklusio näkyy varhaiskasvatuksen ohjaavissa asiakirjoissa, arvopohjassa ja pedagogisessa toiminnassa arjen tilanteissa (Booth, 2011; Viitala 2018). Keskiössä on lasten yksilöllisten tuen tarpeiden tunnistaminen, erilaisuuden ja moni-

naisuuden arvostaminen ja osallisuus (Pihlaja, 2018; Viljamaa, Juutinen, Estola & Puroila, 2018). Tämä edellyttää syrjivien ja poissulkevien järjestelyjen purkamista ja tuen järjestämistä siten, että jokaisella lapsella on mahdollisuus saavuttaa kokemus ryhmään kuulumisesta.

Yhteenkuuluvuus kuvaa yhteistä, jaettavaa ryhmään kuulumisen tunnetta. Hännikäisen (2018, 150) mukaan yksilöllisesti yhteenkuuluvuus on ihmisen kokema miellyttävää tunnetta, kun hän

Kuvituskuva: Unsplash.

on osa ihmisryhmää, jossa sen jäsenillä on läheiset suhteet toisiinsa. Yhteisöllisesti yhteenkuuluvuus on siten kietoutunut myönteisten sosiaalisten suhteiden tematiikkaan perustuen siihen oletukseen, että yksilöt kiinnittävät tunteensa sosiokulttuuriseen toimintaan. Ryhmätasolla se on jaettua identiteettiä ja me-henkeä sekä ryhmäkiintymystä, jota ihmiset luovat jatkuvasti arjessaan uudelleen. (Hännikäinen, 2018, 150.) Lapsella yhteenkuuluvuuden tunne rakentuu vertaissuhteissa sekä vuorovaihtuksessa ryhmän aikuisten kanssa. Yhteenkuuluvuus edellyttää sosiaalista osallisuutta – vaikutusmahdollisuuksia ryhmän jäsenenä sekä kokemusta kuuluksi ja hyväksytyksi tulemisesta (Turja & Vuorisalo, 2017; Nivala, 2021).

Usein yhteenkuuluvuutta jäsenetään teoreettisesti kahdesta näkökulmasta: kuuluvuuden politiikka ja kuuluvuuden tunne. Käytännön elämässä ja toiminoissa näkökulmat kietoutuvat monin tavoin toisiinsa. Poliittikkana kuuluvuus määrittäyty rakenteeksi, joka muodostuu

sosiaalisesti, materiaalisesti, kulttuurisesti ja historiallisesti sekä poliittisesti. Käsite kuuluvuuden tunne korostaa yksilöllisyyttä, persoonallisempaa ja informaalia lähestymistapaa sekä emotionaalista kiintymystä yhteenkuuluvuuden tematiikassa. Erityisesti tunnekokemukset ja kuuluvuuden yksilöllinen käsittäminen ovat keskeisiä seikkoja kuuluvuuden tunteen näkökulmasta. (Ks. Juutinen, 2018, 23–25; Viljamaa, Estola, Juutinen & Puroila, 2017, 5.)

Esiopetusikäisten lasten kuuluvuuden tunteen käsitykset

Murto-Heiniön (2020) pro gradu -tutkielma lähestyi kuuluvuuden tunteen käsityksiä fenomenografisesti ja yhdessä 6-vuotiaiden lasten kanssa esiopetuksenympäristössä. Tutkimuksessa selvitettiin, millaisia käsityksiä esiopetusikäisillä lapsilla on kuuluvuuden tunteesta: Millainen on lasten kuuluvuuden tunteen kokemus esiopetuksenympäristössä? Miten kuuluvuuden tun-

netta voisi parantaa lasten käsitysten mukaan, ja miten se muodostuu? Entä mitä eroja ja samankaltaisuuksia subjektiivisesti vaihtelevista käsityksistä löytyy? Päämenetelminä käytettiin havainnointia, haastatteluita sekä visuaalisia menetelmiä. Yksilö-, pari- ja ryhmähaastatteluissa oli mukana erilaista virikemateriaalia, kuten juomapurkeista tehtyjä leikkihahmoja ja kuuluvuus-tarina. Lisäksi lapset piirsivät kuuluvuudesta ja ilmaisivat tutkielmassa lapsille sovelletun menetelmän (Inclusion of Others in the Self, IOS; Aron, Aron & Smollan, 1992, 597) avulla omaa kuuluvuuden kokemustaan.

Tutkimuksessa oli neljä aineistonkeruuvaihetta, jota kutakin analysoitiin ennen aineiston kokonaisanalyysia. Ensimmäisen aineistonkeruuvaiheen aikana lapset kuulivat tarinan, jossa kerrottiin yksinkertaisesti uuden lapsen (yksi leikkihahmo) tulevan rajattuun tilaan (kenkälaatikko, joka oli lasten itsensä määrittämä paikka), jossa muut (leikkihahmot) jo olivat. Tuloksena muodostui neljä yleisempää kuuluvuuden tunteen ilmiön käsitysryhmää, joiden perusteella kuuluvuus oli sitä, miten uusi lapsi suhtautui tarinan tilanteeseen, miten muut suhtautuivat uuteen lapseen, kuinka aktiivinen, sosiaalinen ja vastuullinen uusi lapsi tilanteessa oli, sekä miten hän yleisesti fyysisesti pääsi rajattuun tilaan muiden kanssa. Sosioemotionaaliset asiat fyysisten rajojen lisäksi korostuivat lasten käsityksissä.

Toisessa aineistonkeruuvaiheessa lapset pohtivat pareittain tarinaa ja leikkihahmoja apuna käyttäen, miten kuuluvuuden tunnetta voitaisiin parantaa, eli miten uusi lapsi voisi tuntea parem-

min kuuluvansa ryhmään. Keskeiseksi asiaksi nousi uuden lapsen ja ryhmän vuorovaikutus: Sen tulisi olla vastavuoroisesti aloitteellista ja tutustumiseen pyrkivää. Toistensa ymmärtäminen kielellisesti koettiin tärkeäksi. Osallistuneet lapset käsittivät, että uudelle lapselle kuuluvuuden tunteen parantamisessa tärkeää oli kavereiden olemassaolo ja ryhmän tapojen oppiminen tai osaaminen. Ryhmän taas tuli antaa läheisyyttä uudelle lapselle. Myös prososiaalinen käyttäytyminen oli tärkeää, sillä lapset ajattelivat, että uuden lapsen oli esiinnyttävä innokkaasti sosiaalisessa roolissaan pyrkiessään ryhmään. Ryhmän puolestaan tuli kehua ja kannustaa uutta lasta sekä ottaa hänet leikkiin mukaan. Molempien osapuolien tuli antaa toisilleen esimerkiksi lahja, ja ristiriidoissa vastavuoroinen sopiminen – anteeksiantaminen ja -pyytäminen – oli tärkeää. Myös ympäristön tuttuus ja aikuisten tuki tai auttaminen oli lasten käsityksissä keskeistä uuden lapsen kuuluvuuden tunteen kohottamisessa. Visuaalisen IOS-menetelmän avulla kuuluvuuden kokemus määrittyi läheiseksi kuuluvuudeksi esikouluryhmään suurimmalla osalla lapsista.

Kolmannessa aineistonkeruuvaiheessa yksilöllisten teemahaastatteluiden tuloksena paljastui 12 käsitysryhmää. Niiden perusteella kuuluvuuden tunne on esiopetusikäisille lapsille tunnetta ja sen laatua, ”porukkaan kuulumista”, esikouluryhmään kuulumista, muihin yhteisöihin kuulumista, leikkimistä, kaverina olemista, yhteenkuuluvuutta, ihmisten tarvitsemista, tilallisuutta ja paikkakiintymystä sekä osallisuutta. Silti se on myös vielä pohdinnallista, sillä monesti lapset itse

esittivät ääneen kysymyksiä pohtien kuuluvuutta identiteettiinsä liittyen tai yleisesti ilmiönä. Neljännessä vaiheessa he toivat piirroksin esiin representaatioitaan kokonaiskäsityksinä. Piirroksissa esiintyi esikouluryhmän tilat tai siihen viittaavaa symboliikkaa, esikoulun pihapiiriä, luontoa, koteja, taloja, perheitä, ulkomaista ja harrastuksia sekä tunteita ja vuorovaikutuksellisuutta. Piirrookset kertoivat etenkin siitä, kuinka kuuluvuuden tunne voi lapsen

käsityksissä olla hyvin monimutkaisesti kietoutunut tai kerroksellinen ilmiö, jossa oma kokemus, erilaiset ajattelutavat ja mielikuvitus sekoittuivat toisiinsa. Piirrosten avulla on mahdollisuus ymmärtää käsityksiä lapsen maailman kautta.

Lopulta neljän eri aineistonkeruuvaiheen kutakin analyysia vertailtiin koko aineistoon ja muodostettiin seitsemänosainen kuvauskategoriasynteesi (ks. taulukko):

Taulukko 1. Kuuluvuuden tunteen käsitysten kuvauskategoriasynteesi (Murto-Heiniö, 2020, 112)

KUULUVUUDEN TUNNE:						
TUNNETTA	ITSETUNTOA	LIITTYMISTÄ	 KOHTAAMISTA	SOSIAALISTA HYVÄKSYMISTÄ	YHTEISÖÖN KUULUMISTA	PAIKKA-KIINTYMYSTÄ
Tunteen laatua: positiivista ("hyvä, kiva, ilo") Hymyilyä Naurua Iloisuutta	"Olen kiva!" (henkilökohtainen identiteetti, minäkäsitys) Samanlaisten piirteiden havainnointia (identifikaatiota) Valittua yksin olemista Pahojen tekojen välttämistä Itsesäätelyä	Yksilön aktiivisuutta, sosiaalisuutta ja vastuuta Innokasta (pro-sosiaalista) esiintymistä Yksilön spatiaalista pääsyä Ympäristön tuttuutta Leikkiin liittymistä Aikuisten tukea ja turvaa	Itsen ja muiden suhdetta Molemminpuolisia vuorovaikutusaloitteita ja tutustumista Molemminpuolista antamista ja resurssien käyttämistä Vuorovaikutusta Kielen ymmärtämistä Yksilön suhtautumista ja muiden suhtautumista: Yksilön/ muiden neg. ja/ tai pos. ennakoasenteita tai -luuloja Kokemuksellista ja sosiaalista osallisuutta	Vertaisuhteita Kavereiden olemassa-oloa Kaverina olemista Leikkiin ottamista Läheisyyttä Huomiota Tuttuutta (yhdessä vietetty aika, historia) Vastavuoroisuutta Kehumista Molemminpuolista anteeksipyyttämistä ja -antamista Ryhmän tapojen osaamista Ihmisten tarvitsemista, aikuisten avun tarvetta	"Porukkaan" tai "joukkoon" kuulumista: Esikouluryhmä Kaverit Lapset Perhe Harrastus Sukulaiset "Kuvitellut yhteisöt" (monet sosiaaliset identiteetit) (mesotaso) Leikkimistä Ystävyyttä Välittämistä "Tykkäämistä" Yhteenkuuluvuutta Yhteisiä/ jaettuja kiinnostuksen kohteita, tekemisiä ja tunteita	Tilallisuutta Ympäristön viihtyvyttä Yhteisölle rajattua yhteistä tilaa Oma huone Kaverin huone Koti Talo Luonnonympäristö Esikoulu Koulu Harrastuspaikka Suomi Ulkomaat Maailma (mesotaso)
Mikrotasoisempaa: pieniä konteksteja			Makrotasoisempaa: laajoja konteksteja			
POHDINNALLISTA JA MUUTTUVAA (aika): Mitä on kuuluvuuden tunne? Kuulemista? Kuulumista johonkin? "En tiedä vielä." Subjektiiivisuus – objektiivisuus, konkreettisuus – abstraktius						

Taulukon ensimmäinen sarake kuuluvuuden tunne tunteena kuvaa esikoululaisen käsittämää kuuluvuutta itsestä lähtevänä tunteena, esimerkiksi ilona. Kuuluvuuden tunne itsetuntona sisältää pääasiallisesti esikoululaisen omaa itsetuntemusta ja sitä kautta kuuluvuuden tunteen määrittymistä. Kuuluvuuden tunne liittymisenä korostaa puolestaan käsitystä, jossa kuuluvuuden tunteessa on kyse yksilön pyrkimyksestä ja pyrkimystavoista päästä yhteyteen muiden kanssa. Kuuluvuuden tunne kohtaamisena avaa käsitystä, jossa yksilö ja ryhmä tai minä ja muut kohtaavat. Se on eräänlainen paikka, jossa yksilö suhteuttaa itseään muihin sekä vastaavasti muut suhteuttavat yksilöä itseensä. Sosiaalisen hyväksynnän kategoriassa aletaan luoda yhdessä kahdenvälisesti tai useamman välisesti kiintymystä toiseen tai toisiin, ja yksilö hyväksytään jäsenyyteen. Kuuluvuuden tunne yhteisöön kuulumisena edustaa näkökulmaa, joka kuvaa yhteisötunteen tai yhteenkuuluvuuden muodostumista. Taulukon viimeinen kategoria kuuluvuuden tunne paikka-kiintymyksenä kuvaa tiloihin ja ympäristöön luotua suhdetta. Yhdessä nämä seitsemän kuvauskategoriaa antavat synteessinä vastauksen kysymykseen, millaisia käsityksiä esiopetusikäisillä lapsilla on kuuluvuuden tunteesta. Jokainen kuvauskategoria sisältää ryhmiteltyä erilaisia aineistosta tulkittuja käsitysryhmiä, joilla on omat piirteensä ja suhteensa toisiinsa yksittäisen kuvauskategorian sisällä. (Ks. lisää Murto-Heiniö, 2020, 110–133.)

Moninaisten kuuluvuuden tunteen käsityksiä koskevien tulosten lisäksi tutkimuksessa pyrittiin monimenetel-

mällisyydellä ja menetelmävalinnoilla yhdessä tutkimiseen lasten kanssa. Yhdessä etsien osallisuutta ja toimijuutta toteutettiin myös konkreettisesti. Tutkija pyrki myös häivyttämään mahdollisimman paljon ennako-oletuksiaan ja valmiita käsitys- tai ajattelukehikkoja tutkimustilanteissa. Näin lähestyen merkittävässä asemassa oli lasten ja tutkijan välinen vuorovaikutus, eläytyminen, empatia, ”filosofointi” ja tutkijan ”tietämätön asenne”. Tutkijan tulee malttaa kuunnella, keskustella ja antaa tilaa lasten maailmalle käsitysten selville saamiseksi. Käsitysten tutkiminen yhdessä dialogisesti on mahdollisuus paitsi lapsen käsitysten löytämiseen, myös yhteisen ajattelun ja pohtimisen toteuttamiseen. Yhdessä etsien on mahdollista tavoittaa ymmärrys.

Lopuksi

Jotta inklusiivisessa varhaiskasvatuksessa voidaan vahvistaa yhteenkuuluvuutta, on tärkeää päästä käsiksi lasten ja aikuisten käsityksiin ilmiöstä sekä toimintojen suhteutumisesta käsityksiin. Ymmärtämällä lasten kokemus- ja käsitysmaailmaa sekä aikuisten ajatuksia kuuluvuudesta, voidaan rakentaa osallisuutta vahvistavaa pedagogiikkaa: jatkotutkimuksia yhteenkuuluvuuden tunteen muodostumisesta tarvitaan. Murto-Heiniön valmisteilla oleva väitöstyö (tai väitöstutkimus) pyrkii vastaamaan näihin tarpeisiin. Lisäksi on syytä kehittää edelleen pienten lasten kuuluvuuden tutkimiseen soveltuvia lapsilähtöisiä menetelmiä. Lasten osallisuus ja toimijuus tulee huomioida hyvin mietittäessä niitä toimenpiteitä, joilla voidaan lisätä kaikkien yhteen-

kuuluvuutta. Se, minkä aikuinen mieltää yhteenkuuluvuuden tunnetta vahvistavaksi, ei välttämättä ole sitä lapsen näkökulmasta. Lasten ääni on siksi erittäin tärkeä. Varhaiskasvatusympäristö, jossa kaikki voivat tuntea yhteenkuuluvuutta, on olennaista inklusiivisessa varhaiskasvatuksessa.

Lähteet

Booth, T. (2011). The name of the rose: inclusive values into action in teacher education. *PROSPECTS* 41, 303. <https://doi.org/10.1007/s11125-011-9200-z>

Hännikäinen, M. (2018). Values of well-being and togetherness in the early childhood education of younger children. Teoksessa E. Johansson & J. Einarsdóttir (toim.), *Values in early childhood education: Citizenship for tomorrow* (s. 147–162). Routledge.

Juutinen, J. (2018). *Inside or outside? Small stories about the politics in belonging in preschools*. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Acta Universitatis Ouluensis. E, Scientiae rerum socialium 179. <http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-952-62-1881-6> (viitattu 20.9.2021)

Murto-Heiniö, S. (2020). ”Meidän pitäisi etsiä sitä yhdessä”: Esiopetusikäisten lasten käsityksiä kuuluvuuden tunteesta. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tu:ni-202004284226>

Nivala, E. (2021). Osallisuuden vahvistaminen yksinäisyyden ehkäisemisenä varhaiskasvatuksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10(1), 33–59. <https://jecer.org/fi/osallisuuden-vahvistaminen-yksinaisyyden-ehkaisyminen-na-varhaiskasvatuksessa/> (viitattu 20.9.2021)

Pihlaja, P. (2018). Ryhmä erilaisten lasten kasvun paikkana. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus* (s. 79–93). PS-kustannus.

Turja, L. & Vuorisalo, M. (2017). Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. E-kirja. Vastapaino.

Viitala, R. (2018). Inkluisio ja inklusiivinen varhaiskasvatus. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus* (s. 51–77). PS-kustannus.

Viljamaa, E., Estola, E., Juutinen, J. & Puroila, A.-M. (2017). Patjakasan äärellä – yhteentulemisia ja erilleen vetäytymisiä päiväkodissa. *Journal of Early Childhood Education Research* 6(1), 2–21. <https://jecer.org/fi/patjakasan-kutsu-yhteen-tulemisia-ja-erilleen-vetaytymisia-paivakodissa/> (viitattu 20.9.2021)

Loput lähdeviitteissä mainitut lähteet saatavissa kirjoittajilta.

Kirjoittajat

KM, FM, Saara Murto-Heiniö
tohtoriopiskelija, tutkija, Tuni Network for Inclusion
Tampereen yliopisto
saara.murto-heinio@tuni.fi

FT, Mari Saha
dosentti, tenure track -tutkija
Tampereen yliopisto
mari.saha@tuni.fi

KT, Henri Pesonen
dosentti, tutkijatohtori
Helsingin yliopisto
henri.pesonen@helsinki.fi